

Orjinal Makale

Parçalanmış ve tam aileye sahip çocukların/ergenlerin şiddete yönelik tutumları ve saldırganlık davranışlarının karşılaştırılması

✉ Derya Tanrıverdi, ✉ Safiye Özgüç

Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı, Gaziantep

Özet

Amaç: Bu çalışma, parçalanmış ve tam aileye sahip çocukların/ergenlerin şiddete yönelik tutumları ve saldırganlık davranışlarının karşılaştırılması ve ilişkili faktörlerin belirlenmesi amacı ile yapılmıştır.

Gereç ve Yöntem: Karşılaştırmalı, tanımlayıcı türde yapılan bu araştırmanın evrenini, ilk öğretim 6., 7. ve 8. sınıf ve lise 1. sınıf öğrencilerinden parçalanmış aileye sahip çocuklar/ergenler ve benzer özelliklere (yaş, sınıf gibi) sahip tam aileye sahip çocuklar/ergenler oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemini ise 100 parçalanmış aileye sahip öğrenci ve benzer özellikte 102 tam aileye sahip öğrenci oluşturmuştur. Veriler, Kişisel Bilgi Formu, Saldırganlık Ölçeği ve Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği uygulanarak toplanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde, yüzdelik, aritmetik ortalama ve standart sapma, t-testi, Mann-Whitney U testi, Kruskal Wallis testi, Ki-Kare testi ve korelasyon analizi yapılmıştır.

Bulgular: Parçalanmış aileye sahip çocukların/ergenlerin saldırganlık ölçeği toplam puan ortalamaları 117.61 ± 21.80 , tam aileye sahip çocukların/ergenlerin ise 108.27 ± 21.35 olup, gruplar arasındaki bu farklılık anlamlıdır ($p < 0.05$). Şiddete yönelik tutum açısından parçalanmış aileye sahip çocukların/ergenlerin şiddete yönelik tutumlarının ortalamaları tam aileye sahip çocuklara/ergenlere göre daha yüksek olmakla birlikte, bu farklılık anlamlı bulunmamıştır ($p > 0.05$).

Sonuç: Tüm öğrencilerin saldırgan davranışları gösterme oranlarının yüksek olduğu ve şiddete yönelik olumlu yönde tutum sergiledikleri saptanmıştır. Özellikle saldırgan davranışları açısından parçalanmış aileye sahip çocukların/ergenlerin daha fazla bu davranışları gösterdiği ve bu durumun risk oluşturduğu söylenebilir.

Anahtar Sözcükler: Parçalanmış ve tam aile; saldırganlık; şiddete yönelik tutum.

Toplumun en küçük birimi olarak aile, ulusların ve kültürlerin gelişimi için temel araçtır.^[1] Aile, bireyi en çok ve en yakından etkileyen, niteliği ve işlevleriyle toplumda yeri dolduramayacak bir kurumdur.^[2] "Aile, insan toplumlarının çekirdeğini oluşturan, çocuğun sosyalleşme süreciyle üyesi olduğu topluma ait tutum, düşünce ve davranışları öğrendiği ve hayata dair en önemli deneyimleri elde ettiği temel sosyal bir birimdir."^[2,3] Dolayısıyla çocuk/ergenin kişiliğinin biçimlenmesi ve sosyalleşmesinde aile içi sağlıklı ebeveyn modellerini gözlemleyebilmesi sağlıklı bir kimlik geliştirmesi açısından oldukça önemlidir.^[2,4] Ailenin 'sağlıklı' olması bir yerde toplumun 'sağlıklı' olması anlamına gelmektedir. 'Sağlıklı'dan kastımız ebeveynlerin birlikte ol-

ması ve birbirleriyle ve diğer insanlarla sağlıklı ilişkiler kurmasıdır. Sağlıklı ailelerin biyo-psiko-sosyal ve zihinsel açıdan sağlıklı bireyler yetiştireceğini ve ancak bu bireylerin sağlıklı bir toplumu oluşturabileceğini göz önüne aldığımızda bu kurumun sosyal hayatın bütünlüğü ve devamı için ne denli önemli olduğu da daha iyi anlaşılmaktadır.^[3] Sağlıklı aileye sahip olan çocuk, kendine güvenen, kendine ve diğer bireylere sevgi duyan, kimliğini ve kişiliğini olumlu yönde geliştirebilmek için gerekli donanımı edinen ve sosyal beceriler kazanan bir birey olur.^[5] Ancak eşlerin birbirlerine karşı sorumsuz ve ilgisiz davranması, evin ekonomik olarak geçiminin sağlanamaması ve eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması^[6] boşanma, anne-babadan her-

Konu hakkında bilinenler nedir?

- Ailenin parçalanması, çocukta ruhsal travmalara ve çeşitli sosyal sorunlara, başka bir ifadeyle bazı davranış bozukluklarına yönelmeye, saldırganlık ve şiddet riskinin artmasına neden olabilmektedir.

Bu yazının bilinenlere katkısı nedir?

- Parçalanmış aileye sahip çocuklar tam aileye sahip çocuklarla karşılaştırıldığında, şiddete yönelik tutum açısından iki grup arasında anlamlı bir farklılık görülmezken parçalanmış aileye sahip çocukların saldırgan davranışlar gösterme düzeyi tam aileye sahip çocuklardan önemli düzeyde daha yüksek olarak belirlenmiştir.

Uygulamaya katkısı nedir?

- Çalışma sonuçları, şiddete yönelik olumlu tutum ve saldırganlık davranışlarının sosyal ve gelişimsel yönlerinin analiz edilerek önleyici faaliyetlerde bulunulması gerekliliğine işaret etmektedir.

hangi birinin ölmesi, eşlerden birinin evi terk etmesi, savaş veya işgal sonucu aileyle tamamen ya da bir süreliğine bağların kopmasından dolayı aile birliğinin parçalanması, çocuğun yaşına, gelişim düzeyine ve yaşam koşullarına bağlı olarak değişmekle birlikte, çocukların sosyal ve duygusal gelişimini olumsuz etkilemektedir.^[5,7] Ailenin parçalanması, çocukta ruhsal travmalara ve çeşitli sosyal sorunlara, başka bir ifadeyle bazı davranış bozukluklarına yönelmeye,^[3,8] psikiyatrik bozukluk görülme riskinin hatta intiharın artmasına neden olabilmektedir.^[9] Bununla birlikte, saldırganlık, anksiyete, içe kapanıklık, anne-babaya düşmanlık, depresif duygu durumu, olumsuz benlik algısı, düşük okul başarıları gibi sorunlarda sıklıkla görülebilmektedir.^[10] Boşanmanın olumsuz özelliklerinin yanında bazen bir arada kalmak, çocuklara, anlayamayan eşlerin boşanmasından daha çok zarar verebilmektedir. Sürekli eşler arasındaki tartışmalara, fiziksel şiddet göstermeye kadar çeşitli anlaşmazlık tezahürlerine tanık olmuş çocuklar, boşanmış aile çocuklarından daha uyumsuz olabilmektedirler.^[11] Çocuğun aile içerisindeki sosyalleşme sürecinde etkili olan sorunların önemli bir kısmının; ebeveynlerin kendi aralarında yaşadıkları bazı sorunlardan (ebeveynler arasındaki çatışma, aile içi şiddet, boşanma süreci) kaynaklandığı söylenebilir. Ebeveynlerin sık sık kavga etmeleri, boşanması, çocuğun anne veya babadan sadece birinin yanında yetişmesi, babanın ilgisizliği, çocuğun yetişme düzeninin sürekli değişmesi, çocuğun sevgiden yoksun bir biçimde büyümesi, çocukta agresifliğin ve şiddet eğiliminin gelişiminde etkili olan unsurlar olarak literatürde belirtilmektedir.^[12] Okul ortamında görülen şiddetin temelinde de genel olarak; aile sorunları (aile içi şiddet, ekonomik sorunlar, boşanmalar, ailenin ilgisizliği vb.), yanlış arkadaşlık ve özentisi, zayıf bir benlik denetimi, iletişim sorunları, uyuşturucu kullanma, kitle iletişim araçlarının etkisi, okul başarısızlığı gibi çok sayıda faktörün olduğu bir gerçektir.^[12,13]

Medyada yer alan bilgiler ve yapılan araştırmalar, okullarımızda saldırganlık ve şiddet içeren davranışların giderek endişe verici olduğunu göstermektedir. Örneğin ülkemizde lise öğrencileriyle yapılan bir çalışmada, öğrencilerin %10.3'ünün şiddete maruz kaldığı ve bu öğrencilerin yarısından fazlasının (%51.4) bu şiddeti arkadaşları tarafından okulda yaşadığı saptanmıştır.^[14] Ögel ve ark.nın^[15] (2006), 2004 yılında İstanbul ilinde yer alan bazı okullardaki suç ve şiddetin yaygınlığı konu-

sunda yaptıkları bir anket çalışmasında ise, son bir yıl içerisinde en az bir kez kavgada bulunanların oranının %50 civarında olduğu saptanmıştır. Fiziksel kavga sonucunda yaralandıklarını belirtenlerin oranı, %15.4 olarak belirlenmiştir. Hayatı boyunca en az bir kez başkasını yaralayanların oranı ise, %26.3 olarak saptanmıştır. Bu oranların yüksekliği şiddetin, dünden bugüne önemli küresel sorunlarından birisi olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla günümüzde sosyal bilimciler tarafından en çok araştırılan konulardan biri öfke ve daha ileri boyutu olan saldırganlık olmuştur. Saldırganlıkta pek çok faktör etkili olmaktadır.^[16] Çocukların saldırgan olma olasılığını arttıran önemli faktörlerden birisinin ailelerin olumsuz tutum ve davranışları olduğu saptanmıştır.^[17] Bu çalışmada parçalanmış ve tam aileye sahip olan çocukların şiddete yönelik tutumları ve saldırganlık davranışlarının karşılaştırılması ve etkileyen faktörlerin araştırılması amaçlanmıştır.

Gereç ve Yöntem

Bu araştırmada, Gaziantep il merkezindeki ortaokul 6.7 ve 8. sınıf ve lise 1. sınıf öğrencilerinden parçalanmış aileye sahip çocuklar ve ergenler ile benzer özellikleri (yaş, sınıf gibi) olan tam aileye sahip çocuklar ve ergenler araştırma evrenini oluşturmuştur. Bu evrenden araştırmanın yapılacağı tarihlerde okula devam eden, çalışmaya katılmaya gönüllü 7 tane orta okulun 6., 7. ve 8. sınıf öğrencileri ve 2 tane lisenin 1. sınıf öğrencilerinden (toplam 9 okul) 100 parçalanmış aileye sahip öğrenci ve benzer özellikte 102 tam aileye sahip öğrenci örnekleme oluşturmuştur. Örnekleme oluşturan öğrencilerin belirlemek için öncelikle yedi okulun rehber öğretmenleriyle görüşülmüş sonrasında rehber öğretmenle birlikte ve sınıf öğretmenleriyle görüşülerek parçalanmış aileye sahip olan öğrenciler belirlenmiştir. Herhangi bir örnekleme yöntemi kullanılmamış olup belirlenen okullardaki parçalanmış aileye sahip olan tüm çocuklara ve ergenlere ulaşılmaya çalışılmıştır. Parçalanmış aile çocuklarının olduğu grup ile tam aile çocuklarının olduğu grup bazı değişkenler açısından homojen olup olmadıkları yönüyle değerlendirilmiştir. Her iki grubun cinsiyet, sınıf düzeyi, yaş grubu, anne ve baba eğitim düzeyi açısından homojen oldukları belirlenmiştir ($p>0.05$). Grupların gelir durumu açısından ise homojen olmadıkları görülmüştür ($p<0.05$).

Verilerin Toplanması

Tanımlayıcı bir araştırma olarak tek aşamada yapılmıştır. Rehberlik saatinde örnekleme oluşturan öğrenciler toplanarak veriler toplanmıştır. Bu öğrencilerin tümüne görüşmeden önce araştırmanın amacı ve yöntemi açıklanarak, araştırmaya katılmayı kabul eden çocuklardan sözlü onam alınmıştır. Araştırma 1 Ocak 2010 ve 1 Mart 2011 tarihleri arasında yapılmıştır. Araştırmaya başlamadan önce Milli Eğitim Müdürlüğü'nden yazılı izin alınmıştır. Veriler, "Kişisel Bilgi Formu", "Saldırganlık Ölçeği" ve "Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği" kullanılarak öğrenciler tarafından doldurulmuştur.

Veri toplama aracı olarak;

1. Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından hazırlanan bu form, öğrencilerin sosyo demografik ve şiddete ilişkin özelliklerini içermektedir.

2. Saldırganlık Ölçeği: Kocatürk'ün (1982) Saldırganlık Envanterinden yararlanılarak Tuzgöl^[18] (1998) tarafından geliştirilen ve geçerlilik ve güvenilirliği yapılan Saldırganlık Ölçeği, gençlerde açık, gizli, fiziksel, sözel ve dolaylı saldırganlıkla ilgili davranışları ölçmeye yönelik 45 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin 30 maddesi saldırgan içerikli, 15 maddesi saldırgan olmayan içeriklidir. Ölçek 5'li derecelendirilmiş cevaplama sistemine sahiptir. Bireylerden ölçekteki her bir maddeden (5) her zaman, (4) sıklıkla, (3) ara sıra, (2) nadiren ve (1) hiçbir zaman seçeneklerinden kendine uygun olan birini seçmeleri istenmektedir. Ölçeğin 13 maddesi negatif ifade olduğundan puanlaması tersine çevrilerek yapılmaktadır. Test puanının yüksekliği, yüksek saldırganlık düzeyini, düşüklüğü ise saldırganlık düzeyinin düşüklüğünü göstermektedir. Saldırganlık Ölçeğinden alınabilecek puanlar 45 ile 225 arasında değişmektedir. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliğinin yapıldığı çalışmada cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0.71'dir. Bu çalışmada ise ölçeğin cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0.80 olarak bulunmuştur.

3. Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği: Ölçek Çetin^[19] (2011) tarafından geliştirilmiş ve geçerlilik güvenilirliği yapılmıştır. Ergenlerin fiziksel şiddete yönelik tutumları ölçeği (ŞYTÖ) 10 maddeden oluşmaktadır ve tek boyutludur. Beşli Likert tipi olarak geliştirilen ölçekte en düşük puan 10, en yüksek puan 50'dir. Ölçekten alınan puanların yüksek olması, şiddeti onaylamayı ve şiddete yönelik olumlu bir tutuma sahip olmayı ifade etmektedir. Ölçekte tersten yorumlanacak maddeler bulunmamaktadır. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliğinin yapıldığı çalışmada cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0.85'tir. Bu çalışmada ölçeğin cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0.81 olarak bulunmuştur.

Verilerin Değerlendirilmesi

Verilerin değerlendirilmesinde SPSS 13.0 paket programından yararlanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde öğrencilerin tanıtıcı özelliklerini incelemek amacıyla yüzdelik, aritmetik ortalama ve standart sapma, öğrencilerin tanıtıcı özellikleri ile ölçeğin puan ortalamalarının karşılaştırmasında parametrik testlerden t-testi, non parametrik testlerden ise Mann Whitney-U testi, Kruskal Wallis testi, ölçekler arasındaki ilişkinin belirlenmesinde korelasyon analizi ve grupların kontrol değişkenleri açısından benzerliklerinin değerlendirilmesinde Ki-Kare testi yapılmıştır. P değeri 0.05 düzeyinde anlamlı olarak kabul edilmiştir.

Bulgular

Çalışmaya dahil edilen öğrencilerin yaş ortalaması 13.19±1.23 (min:10-max:19) olup, parçalanmış aileye sahip çocukların/ergenlerin %51'ini tam aileye sahip çocukların/ergenlerin ise %38.2'sini kızlar oluşturmaktadır. Gelir durumu açısından parçalanmış aileye sahip çocukların/ergenlerin %49'u tam aileye sahip çocukların/ergenlerin ise %31.4'ü gelirlerinin giderden

Tablo 1. Çocukların tanıtıcı özelliklerine göre dağılımı

Özellikler	Parçalanmış aile çocukları (n=100)	Tam aile çocukları (n=102)
	n (%)	n (%)
Cinsiyet		
Kız	49 (49)	63 (61.8)
Erkek	51 (51)	39 (38.2)
Sınıf		
6	31 (31)	27 (26.5)
7	31 (31)	32 (31.4)
8	29 (29)	35 (34.3)
9	9 (9)	8 (7.8)
Yaş		
11-12	32 (32)	28 (28.4)
13	32 (32)	43 (42.2)
14	19 (19)	22 (21.6)
15 ve üstü	17 (17)	9 (8.8)
Ebeveynlerin evlilik durumu		
Evlilikleri devam ediyor	-	102 (102)
Boşanmışlar	84 (84)	-
Ayrı yaşıyorlar	16 (16)	-
Gelir durumu		
Gelir gidere eşit	36 (36)	54 (52.9)
Gelir giderden çok	15 (15)	16 (15.7)
Gelir giderden az	49 (49)	32 (31.4)
Şiddete tanıklık etme		
Evet	46 (46)	19 (18.6)
Hayır	54 (54)	83 (81.4)
Şiddeti gerekli görme durumu		
Evet	10 (10)	12 (11.8)
Hayır	90 (90)	90 (88.2)

az olduğunu ifade etmişlerdir. Parçalanmış aileye sahip çocukların/ergenlerin %46'sı şiddete tanıklık ederken tam aileye sahip çocukların/ergenlerin %18.6'sı şiddete tanıklık etmişlerdir. Parçalanmış aileye sahip çocukların/ergenlerin %10'u tam aileye sahip çocukların/ergenlerin ise %11.8'i şiddeti gerekli görmekteyler (Tablo 1).

Parçalanmış aileye sahip çocukların/ergenlerin saldırganlık ölçeği toplam puan ortalamaları 117.61±21.80, tam aile çocuklarının puan ortalamaları ise 108.27±21.35 olarak bulunmuştur. Gruplar arasındaki bu farklılık anlamlıdır (p<0.05). Şiddete yönelik tutum açısından parçalanmış aileye sahip çocukların/ergenlerin şiddete yönelik tutumlarının ortalamaları tam aileye sahip çocuklara/ergene göre daha yüksek olmakla birlikte, bu farklılık anlamlı bulunmamıştır (p>0.05)(Tablo 2).

Hem tam aileye sahip hem de parçalanmış aileye sahip aileye sahip çocuklarda/ergenlerde, erkeklerin saldırgan ölçeği puan ortalamaları (Parçalanmış aile çocukları için; 124.25±21.70, tam aile çocukları için 114.29±20.69) kızlardan (Parçalan-

Tablo 2. Parçalanmış ve tam aile çocuklarının Saldırganlık Ölçeği ve Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği puan ortalamaları açısından karşılaştırılması

	Parçalanmış aileye sahip çocuklar	Tam aileye sahip çocuklar	p*
	Ortalama±SS	Ortalama±SS	
Saldırganlık ölçeği	117.61±21.80	108.27±21.35	0.002
Şiddete yönelik tutum ölçeği	21.64±6.54	20.65±7.49	0.314

*Bağımsız gruplarda t-testi. SS: Standart sapma.

Tablo 3. Bazı değişkenler açısından parçalanmış ve tam aile çocuklarının Saldırganlık Ölçeği ve Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği puan ortalamalarının karşılaştırılması

Özellikler	Parçalanmış aile çocukları		Tam aile çocukları	
	Saldırganlık Ölçeği	Şiddete Yönelik Tutum ölçeği	Saldırganlık Ölçeği	Şiddete Yönelik Tutum ölçeği
	Ort.±SS	Ort.±SS	Ort.±SS	Ort.±SS
Cinsiyet				
Kız	110.69±19.85	19.25±5.53	104.05±20.42	19.25±7.60
Erkek	124.25±21.70	23.94±6.65	114.29±20.69	22.90±6.58
p	<0.01	<0.001	<0.01	<0.01
Şiddete tanıklık etme				
Evet	116.30±23.07	21.85±6.39	105.74±20.63	19.52±6.91
Hayır	119.15±20.34	21.39±6.77	119.74±20.01	25.58±7.70
p	>0.05	>0.05	<0.05	<0.01
Sinirlendiğinde verilen tepki				
Karşısındakini dövme	126.50±19.09	25.00±7.07	130.83±19.47	24.33±9.95
Bağırıp hakaret etme	122.90±27.81	22.50±4.27	115.92±12.49	23.61±5.23
Karşısındakine kızma	126.35±17.15	25.50± 5.63	111.08±23.98	24.50±6.09
İntikam alma	129.60±22.14	28.20±5.15	117.92±24.40	24.38±9.32
Konuşarak sorunu çözme	111.31±20.51	18.91±5.90	101.60±18.82	17.96±6.35
p	<0.05	<0.001	<0.01	<0.01
Yanında şiddet uygulandığında hissettikleri				
Öfke	112.76±33.02	21.92±9.82	119.89±16.39	23.53±7.06
Çaresizlik	112.65±19.01	20.06±6.05	100.64±19.19	18.64±7.22
İntikam alma isteği	123.93±16.82	22.73±4.69	116.54±19.34	22.54±9.05
Korku	119.95±23.53	21.10±6.64	98.28±20.15	19.66±6.98
Nefret	120.43±18.38	23.21±5.81	107.76±23.83	18.82±6.64
p	>0.05	>0.05	<0.001	>0.05

Ort.: Ortalama; SS: Standart sapma.

miş aile çocukları için; 110.69±19.85, tam aile çocukları için 104.05±20.42) daha yüksektir. Aralarındaki bu fark anlamlı düzeydedir (p<0.001) Hem tam aileye sahip aileye sahip çocuklarında/ergenlerinde hem de parçalanmış aile çocuklarında/ergenlerinde, erkeklerin (Parçalanmış aile çocukları için 23.94±6.65, tam aile çocukları için 22.90±6.58) kızlara (Parçalanmış aile çocukları için 19.25±5.53, tam aile çocukları için 19.25±7.60) göre şiddete yönelik tutum ölçeği puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha yüksektir (p<0.01) (Tablo 3).

Tam aileye sahip çocuklar/ergenler, şiddete tanıklık edenlerin etmeyenlere göre saldırganlık ölçeği puanları ve şiddete yönelik tutum ölçeği puanları anlamlı düzeyde daha düşüktür (p<0.05). Parçalanmış aileye sahip çocuklar/ergenlerde, şiddete tanıklık edenlerin etmeyenlere göre saldırganlık ölçeği ve şiddete yönelik tutum ölçeği puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık yoktur (p>0.005) (Tablo 3).

Sinirlendiğinde verilen tepkiler açısından öğrenciler değerlendirildiğinde; her iki gruptaki çocuklarda/ergenlerde Şiddete

yönelik Tutum ölçeği ve Saldırganlık ölçeği puan ortalamaları arasında anlamlı farklılığın olduğu görülmektedir ($p<0.05$). Her iki gruptaki çocukların/ergenlerin sinirlendiklerinde “karşısındakini dövme”, “intikam alma” gibi olumsuz tepki veren çocukların diğerlerine göre şiddete yönelik tutum ölçeği ve saldırganlık ölçeği puan ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Yanında şiddet uygulandığındaki çocukların/ergenlerin hissettiklerine göre ölçek ortalamaları değerlendirildiğinde; sadece tam aileye sahip çocukların/ergenlerin saldırganlık düzeyleri açısından anlamlı farklılık görülmüştür ($p<0.05$). Şiddet karşısında öfke ve intikam hissi yaşayanların diğerlerine göre daha fazla düzeyde saldırganlık gösterdikleri belirlenmiştir (Tablo 3).

Çocukların saldırganlık ölçeği ve şiddete yönelik tutum ölçeği puan ortalamaları arasında pozitif korelasyon saptanmıştır ($r=0.601$, $p<0.001$).

Tartışma

Bu çalışmada, parçalanmış aileye sahip çocukların/ergenlerin %46’sı şiddete tanıklık ederken tam aileye sahip çocukların/ergenlerin %18.6’sı şiddete tanıklık etmiştir. Özellikle parçalanmış ailedeki şiddete tanıklık eden çocukların/ergenlerin sayısının fazlalığı dikkati çekmektedir. Bazı ebeveynlik davranışları; çocukların/ergenlerin saldırganlık ve şiddet davranışlarıyla bağlantılıdır. Bandura’ya^[20] göre başkalarının davranışlarını gözleyerek, duyarak ya da okuyarak da birçok şeyi model alma yoluyla, dolaylı olarak öğrenmemiz mümkündür. Bandura’ya göre toplumsal değerlerin bireylere aktarılmasında dolaylı pekiştirme ve dolaylı cezanın önemli rolü vardır. Örneğin; diğer insanların davranışlarının iyi sonuçlara yol açtığına şahit olmak gözlemcinin benzer şekilde davranma olasılığını artırmaktadır (dolaylı pekiştirme). Benzer şekilde diğer insanların davranışlarının olumsuz sonuçlara yol açtığına şahit olmak gözlemcinin benzer şekilde davranma olasılığını azaltmaktadır (dolaylı ceza).^[21] Sosyal bilişsel kuram, ebeveynlerin saldırganlık hakkındaki inançlarının çocuklarının saldırganlık konusundaki tutumlarını etkileyebileceğini ileri sürer. Yapılan bir çalışmada ebeveynlerin tutumları ölçeği ile gençlerin agresif davranışları ölçeği arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.^[22]

Bu çalışmada parçalanmış aileye sahip çocukların/ergenlerin saldırganlık ölçeği toplam puan ortalamaları 117.61 ± 21.80 , tam aileye sahip çocukların/ergenlerin puan ortalamaları ise 108.27 ± 21.35 olarak bulunmuştur. Tuzgöl’ün (2000) lise öğrencilerinde yaptığı çalışmada da Saldırganlık ölçeği toplam puan ortalaması benzer şekilde (erkekler: 117.89, kızlar: 108.07 olarak) bulunmuştur.^[18] Araştırma bulgularına göre tüm öğrencilerin saldırgan davranışları gösterme oranlarının yüksek olduğu görülmüştür. Bununla birlikte özellikle saldırgan davranışlarda bulunma açısından parçalanmış aileye sahip çocukların/ergenlerin tam aileye sahip çocuklara/ergene göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bu davranışları gösterdiği belirlenmiştir. Parçalanmış aileye sahip olmak, çocuklarda/ergelerde saldırganlık davranışlarının görülmesi açısından risk

oluşturduğu söylenebilir. Literatürde ebeveyn boşanmasının, ergenlerin annelerine yönelik fiziksel saldırganlık riskiyle ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. Daha iyi bir ebeveyn-çocuk ilişkisini yansıtan olumlu bir aile ortamının ise bu riski kısmen azalttığı belirtilmiştir.^[23] Dizman’ın^[24] (2003) çalışmasında, anne-babası ile yasayan ve anne yoksunu olan çocuklar arasında saldırganlık eğilimi açısından önemli farklılıklar olduğu saptanmıştır. Benzer bir şekilde tek ebeveynli ve iki ebeveynli İspanyol ailelerin çocuklarından, yaşları 8 ile 14 arasında değişen 224 katılımcı ile yapılan bir çalışma fiziksel ve sözel agresif davranışlar sergilediği görülmüştür.^[25] Yapılan bir diğer çalışmada da, boşanmış ebeveynlerin çocukları, boşanmamış ebeveynlerin çocuklarından saldırganlık, kızgınlık ve saldırı skalalarından daha yüksek puan almışlardır.^[26] Ayrıca parçalanmış ailelerin çocuklarının saldırgan davranışlarının fazla olması, aile yapısının yanısıra bu grupta yer alan öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Özellikle ailenin gelir durumu açısından grupların homojen olmaması dikkati çekmektedir. Çalışmadaki parçalanmış aileye sahip çocukların/ergenlerin aile gelir durumlarının daha kötü olduğu ve bu durumun saldırgan davranışlarda etkili olabileceği düşünülebilir. Literatürde yoğunluk kazanan şiddet olaylarının nedenlerine yönelik olarak aile parçalanmasının yanısıra, yoksulluk, eşitsizlik, ataerkil yapı/erkeklik rolleri, bastırılmışlık veya engellenmişlik gibi çok sayıda faktörün olduğuna dikkat çekilmektedir. Şiddet davranışının çok sayıda değişken etrafında ortaya çıkan bir davranış biçimi olduğu ifade edilmektedir.^[27]

Parçalanmış aileye sahip çocukların/ergenlerin şiddete yönelik tutum ölçeği toplam puan ortalamaları 21.64 ± 6.54 , tam aileye sahip çocukların/ergenlerin puan ortalamaları ise 20.65 ± 7.49 olarak bulunmuştur. Akman’ın^[28] (2013) lisede okuyan 461 öğrenci ile yaptığı çalışmada; araştırma grubundaki öğrencilerin şiddete yönelik tutum ölçeğinden aldıkları puan ortalaması 25.15 ± 7.8 olarak bulunmuştur. Ölçek ortalamaları her iki grup açısından da değerlendirildiğinde, şiddete yönelik olumlu tutumun veya şiddeti onaylama durumunun orta düzeye yakın olduğu görülmektedir. Şiddet hiçbir şekilde kabul edilemez olduğundan, şiddete yönelik tutumdaki bu artışın da gelişim dönemi özelliklerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Gelişim dönemi olarak değerlendirildiğinde; şiddet, yaşamın ikinci on yılında dramatik bir şekilde artmakta, gençlerin yüzde 12–20’sini etkilemektedir ve yirmi yaşından sonra ise bu oran tekrar düşmektedir. Gelişimsel olarak, ergenlik çağında gençlerin ilişkilerini ve başkalarıyla etkileşim şekillerini değiştiren önemli fiziksel ve duygusal değişiklikler görülür. Ergenlik çağının bu gelişim özelliklerinden bazıları şunlardır: Duygusal istikrarsızlık, zayıf impuls kontrolü, duygu durumu düzenlemesinde zorluklar, güçlü hissetme ihtiyacı, tecrübe eksikliği, benlik ve kimlik gelişimindeki zorluklar. Bu özellikler ergenlik döneminin normal özellikleri olarak görülmekle birlikte, şiddet davranışlarında önemli rol oynamaktadır. Zayıf impuls kontrolü ve duygusal istikrarsızlık onları dışardan kontrol etmeye çalışanlar için hedef yapar, çünkü bu özellikler bu kişilerin amaçlarına göre kolayca manipüle edilebilir. Duygudurum düzenlenmesindeki zorluklar da, kızgınlık provokasyonlarına açık hale gelmelerine

neden olabilmektedir.^[29] Bu çalışma da şiddete yönelik tutum açısından her iki grup karşılaştırıldığında ise parçalanmış aileye sahip çocukların/ergenlerin şiddete yönelik tutumlarının ortalamaları tam aile sahip çocuklara/ergene göre daha yüksek olmakla birlikte, bu farklılık anlamlı bulunmamıştır. Bu konuda yapılan çalışmalar incelendiğinde farklı sonuçların olduğu dikkati çekmektedir. Örneğin, 127 boşanmış, 308 iki ebeveynli aileden gelen ergenler ile yapılan bir çalışmada; tek ebeveynli (boşanmış) ailelerin çocuklarında kızgın duygular ve düşmanca düşüncelerin iki ebeveynli aile çocuklarına göre daha fazla olduğu saptanmıştır.^[30] Boşanmış Çinli ebeveynlerin çocuklarındaki davranış problemleri araştırıldığı çalışmada, boşanmış aile çocuklarındaki davranışsal sorunların agresif davranış, sosyal çekilme ve sosyal sorunlarla karakterize olduğu gösterilmiştir.^[31] Çin'de 6 ila 11 yaş arası 2940 çocukla yapılan bir çalışmada ise çocuğun davranış bozukluklarıyla ilişkili birden çok psikososyal ve biyolojik faktörden, ayrılık veya boşanma en önemli faktör olarak bildirilmiştir.^[32] Yapılan diğer bir çalışmada da, boşanmış ebeveynlerin çocukları evli ebeveyni olan çocuklara göre anlamlı düzeyde daha fazla hostile, agresyon gösterdikleri bulunmuştur.^[33] Bu çalışma bulgularının bu yönden literatürden farklılık gösterdiğini söyleyebiliriz.

Hem tam aileye sahip aile çocuklarında/ergenlerinde hem de parçalanmış aile çocuklarında/ergenlerinde, erkekler kızlara göre anlamlı düzeyde daha saldırgan ve daha fazla şiddete yönelik olumlu tutuma sahiptirler ve şiddeti onaylamaktadırlar. Lise öğrencilerinin şiddete eğilim düzeylerinin araştırıldığı bir çalışma da, araştırmaya katılan erkek öğrencilerin şiddet eğilim düzeylerinin kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır.^[14] Ülkemizde 1.635 lise öğrencisiyle yapılan çalışmada da erkek öğrencilerin şiddete eğiliminin kızlara göre daha yüksek olduğu gösterilmiştir.^[34] Yapılan birçok çalışmada da benzer bir şekilde şiddete yönelik tutumun öğrencilerin cinsiyetlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan analizde, grupların ölçek ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0.05$). Erkek öğrencilerin kızlara göre daha şiddet yanlısı bir tutuma sahip oldukları belirlenmiştir.^[29,35-37] Bu bulgu cinsiyetlere yönelik farklı sosyalleşme süreçlerinin etkisiyle ilişkili olabilir.^[36] Toplumsal cinsiyete dayalı sosyalleşme sürecinde kadınlar ve erkekler arasındaki kadın aleyhine olan güç dengesizliğinin sonucu olarak şiddet ortaya çıkmaktadır. Erkeklerin üstün olduğuna ilişkin kültürel inanışlar ve toplumun erkek egemen yapısı, erkekler tarafından gösterilen şiddet davranışlarında etkili olmaktadır.^[38] Bunun yanı sıra erkek öğrencilerin şiddet eğilimlerinin yüksek ve kızlara göre daha saldırgan olmaları toplumun erkeklere yüklemiş olduğu rollerle ilgili olabilir. Ülkemizde kız ve erkeklerin yetiştirme biçimlerinin birbirinden farklı olması, özellikle, aileler ve toplum tarafından erkeklere saldırgan ve yarışmacı olmaları öğretilirken; kızlara sakin, sıcak ve destekleyici olmaları öğretilmektedir. Ayrıca saldırganlık ya da şiddet türü davranışlar erkekler açısından kabul edilirken, kızlar açısından onay görmemektedir.^[37] Agnew ve Brezina,^[39] şiddet olaylarındaki cinsiyet farklılıkları için üç açıklama önermiştir. İlk olarak, belirli türlerdeki

gerilimler erkekler arasında daha yaygındır ve bu tür gerilimler anormal davranışlara yol açabilir. İkincisi, erkekler ve kadınlar gerilimlere karşı farklı duygusal tepkilere sahiptirler. Öfke hem erkek hem de kadınlarda gerilmeye tepki olarak görülebilir. Bununla birlikte, kadınlarda kaygı, suçluluk ve depresyon öfkeye eşlik edebilir. Kadınlardaki bu eşlik eden tepkiler şiddet davranışında bulunmayı azaltmada etkili olabilmektedir. Üçüncü olarak ise erkekler strese/gerilime tepki olarak şiddet davranışı veya uygun olmayan eylemler yapma eğilimindedirler. Bu çalışma ve yapılan diğer çalışmalar cinsiyetin şiddet için önemli bir risk etkeni olduğunu göstermektedir.

Tam aileye sahip çocuklarda/ergenlerde, aile içinde şiddete tanıklık edenlerin etmeyenlere göre saldırganlık düzeylerinin daha düşük olduğu ve şiddete yönelik olumsuz tutum sergiledikleri görülmüştür. Bu farklılığın çocukların/ergenlerin şiddete bizzat tanıklık ederek şiddetin yanlılığını, kabul edilemezliğinin farkına varmış olabileceğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Çocuğun sağlıklı bir aile ortamı içinde yetişmesinin önündeki en önemli engellerden biri şüphesiz ki aile içi şiddettir. Erken çocukluk döneminden itibaren şiddete maruz kalmak ya da şiddetin tanığı olmak en ciddi etkiyi yaratan travmatik olay niteliğindedir.^[40] Sosyal bilişsel kuram, ebeveynlerin şiddete yönelik tutumlarının çocuklarının tutumlarını etkileyebileceğini ileri sürmektedir.^[36] Aile içi şiddetin engellenmesi bu noktada son derece önemlidir.

Çocukların/ergenlerin şiddete yönelik tutumları ve saldırganlık düzeyi arasında pozitif korelasyon saptanmıştır. Şiddete yönelik olumlu tutum arttıkça saldırganlık davranışları artmaktadır. Bir tutum, kişinin duygu, düşünce ve davranışlarını birbirleriyle uyum sağlayarak etkiler.^[40] Yapılan bir çalışmada da şiddete yönelik olumlu inanç geliştiren öğrencilerin, daha yüksek oranda şiddet içeren davranışlar gösterme eğiliminde oldukları belirtilmiştir.^[36]

Bu çalışmada, sinirlendiğinde karşısındakini dövme, intikam alma gibi olumsuz tepki veren çocukların/ergenlerin şiddete yönelik daha fazla olumlu tutum geliştirdikleri ve saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bir davranışın nedenlerini anlamak, o davranışa karşı nasıl tepki verileceğini belirleyebilmek açısından önemlidir. Tutum, tek başına yeterli olmamakla birlikte davranışın nedenlerini açıklayan bir kavramdır. Yanında şiddet uygulandığında çocukların/ergenlerin hissettiklerine göre ölçek ortalamaları değerlendirildiğinde; sadece saldırganlık düzeyleri açısından anlamlı farklılık görülmüştür. Tam aileye sahip çocuklardan/ergenlerden şiddet karşısında öfke ve intikam hissi yaşayanların diğerlerine göre daha fazla düzeyde saldırganlık gösterdikleri belirlenmiştir. Şiddet davranışlarının önlenmesinde öfke kontrolünün önemi ve gerekliliği anlaşılmaktadır.

Sonuç

Özetle bu çalışmada, parçalanmış aileye sahip çocuklar/ergenler tam aileye sahip çocuklar/ergenlerle karşılaştırıldığında şiddete yönelik tutum açısından iki grup arasında anlamlı

bir farklılık görülmemiştir. Ancak parçalanmış aileye sahip çocukların/ergenlerin saldırgan davranışlar gösterme düzeyi tam aileye sahip çocuklardan/ergenlerden önemli düzeyde daha yüksek olarak belirlenmiştir. Şiddete tanıklık etme, saldırganlık düzeyini ve şiddeti onaylamayı azaltmaktadır. Her iki gruptaki erkeklerin kızlara göre daha saldırgan ve daha fazla şiddete yönelik olumlu tutuma sahip oldukları ve şiddeti onayladıkları belirlenmiştir. Şiddete yönelik olumlu tutum arttıkça saldırganlık davranışlarının da arttığı görülmüştür.

Günümüzde boşanmanın gitgide artması ve toplumda ailelerin parçalanmasının ciddi bir sorun olarak ortaya çıkması sonucu, parçalanmış ailelerin çocuklarının yaşadıkları duygusal ve sosyal problemler yoğunlaşmakta ve bu çocuklara yönelik yapılması gereken psikolojik destek daha fazla önem taşımaktadır.^[2] Evlilik çatışması ve boşanmanın çocukların sorunlu davranış riskini arttırdığı^[41] hem kısa hem de uzun vadeli davranış problemlerindeki artışı öngördüğü belirtilmektedir.^[42] Şiddet, gençliğimizin optimal büyümesi ve gelişimi üzerinde zayıflatıcı bir etkiye sahip olan agresif bir davranış biçimidir. Şiddetin sosyal ve gelişimsel yönlerini ve çocukların özelliklerini anlamakla gençleri hayat için daha iyi hazırlayabiliriz.

Çalışmanın örnekleminin küçük olması ve örneklemini belirlerken tabakalama gibi örnekleme yöntemlerinin kullanılmaması ve grupların gelir durumu açısından ise homojen olması bu çalışmanın sınırlılıklarındandır.

Çıkar çatışması: Bildirilmemiştir.

Hakem değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazarlık katkıları: Konsept – D.T.; Dizayn – D.T., S.Ö.; Denetim – D.T.; Finansman – D.T., S.Ö.; Materyal – D.T.; Veri toplama veya işleme – S.Ö.; Analiz ve yorumlama – D.T.; Literatür arama – D.T., S.Ö.; Yazan – D.T., S.Ö.; Kritik revizyon – D.T.

Kaynaklar

1. Bayer A. Değişen toplumsal yapıda aile. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2013;4:101–29.
2. Biçer E. Parçalanmış ve tam aileye sahip ergenlerin atılganlık ve sosyal yetkinlik beklenti düzeylerinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi. [Yüksek Lisans Tezi]. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2009.
3. Avcı M. Yazgının yokluğunda suçun varlığı meselesi ya da ailenin parçalanmasının suçla ilişkisi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2011;15:121–40.
4. Acar G, Demir A, Görmez D, Keser İ. Aile ve çocuk suçluluğu ilişkisi. Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal 2015;1:1–2.
5. Tolungüç NT. Boşanmanın 10-13 yaş grubundaki çocukların benlik kavramlarına etkilerinin incelenmesi. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi; 2016.
6. TÜİK. 2016 Aile Yapısı Araştırması. 2017; 21869. Available at: <http://www.tuik.gov.tr>. Accessed May 31, 2017.
7. Dursun A. Anne babası boşanmış ergenlerin öznel iyi oluşunu arttırma programının etkililiğinin incelenmesi. [Yüksek Lisans Tezi]. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi; 2015.
8. Ercan R. Ailede değişimin sonuçlarının çocuk sağlığına etkisi. International Journal of Social Science 2015;36:299–308.
9. Fagan PF, Churchill A. The effects of divorce on children. Marri Research 2012;1:1–48.
10. Dam H. Öğrencinin okul başarısında aile faktörü. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2008;7:75–99.
11. Tüzün D. Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkisi. [Yüksek Lisans Tezi]. Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü; 2004.
12. Kızmaz Z. Okullardaki şiddet davranışının kaynakları üzerine kuramsal bir yaklaşım. CÜ Sosyal Bilimler Dergisi 2006;30:47–70.
13. Yönet E, Çalık F, Yaşartürk F, Çimen K. Lise öğrencilerinin rekreatif etkinliklere katılımları ile saldırganlık-şiddet eğilimlerinin incelenmesi. International Journal of Science Culture and Sport 2016;4:368–82.
14. Özgür G, Yörükoğlu G, Baysan Arabacı L. Lise öğrencilerinin şiddet algıları. Şiddet Eğilim Düzeyleri ve Etkileyen Faktörler. Psikiyatri Hemşireliği Dergisi 2011;2:53–60.
15. Ögel K, Tarı I, Eke CY. Okullarda Suç ve Şiddeti Önleme. İstanbul: Yeniden Publishing; 2006.
16. Kesen NF, Deniz ME, Durmuşoğlu N. Ergenlerde saldırganlık ve öfke düzeyleri arasındaki ilişki: yetiştirme yurtları üzerinde bir araştırma. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2007;17:341–51.
17. Ayan S. Aile içinde şiddete uğrayan çocukların saldırganlık eğilimleri. Anadolu Psikiyatri Dergisi 2007;8:206–14.
18. Tuzgöl M. Ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi 2000;2:39–48.
19. Çetin H. The validity and reliability for the adolescents' attitudes toward violence scale. Elementary Education Online 2011;10:68–79.
20. Bandura A. Social cognitive theory. In: R. Vasta (Editor). Annals of child development. Volume 6: Six theories of child development. Greenwich: JAI Press; 1989.
21. Yazgan İnanç B, Yerlikaya EE. Kişilik Kuramları. 2nd ed. Ankara: Pegem Akademi; 2009.
22. Solomon BS, Bradshaw CP, Wright J, Cheng TL. Youth and parental attitudes toward fighting. J Interpers Violence 2008;23:544–60.
23. Pagani L, Larocque D, Vitaro F, Tremblay RE. Verbal and physical abuse toward mothers: The role of family configuration, environment, and coping strategies. Journal of Youth And Adolescence 2003;32:215–22.
24. Dizman H. Anne-babası ile yasayan ve anne yoksunu olan çocukların saldırganlık eğilimlerinin incelenmesi. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü; 2003.
25. Rodríguez MA, Del Barrio MV, Carrasco MA. Physical and verbal aggression in single parent families versus two parent families: The moderator effect of the children's gender. Revista De Psicopatología Y Psicología Clínica 2013;18:119–27.
26. Beer J, Beer J. Aggression of youth as related to parental divorce and eye color. Percept Mot Skills 1992;75:1066.
27. Kızmaz Z. Şiddetin sosyo-kültürel kaynakları üzerine sosyolojik bir yaklaşım. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

- 2006;16:247–67.
28. Akman S. Lise öğrencilerinin şiddete yönelik tutumları ile okula bağlılık duygusu arasındaki ilişkinin incelenmesi. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2013.
29. Çuhadaroğlu Çetin F. Youth and violence. In: Ulusoy MD, (Editors). Political violence, organized crimes, terrorism and youth. Netherlands: IOS Press; 2008.
30. Hamama L, Ronen-Shenhav A. Self-control, social support, and aggression among adolescents in divorced and two-parent families. *Children and Youth Services Review* 2012;34:1042–9.
31. Liu X, Guo C, Okawa M, Zhai J, Li Y, Uchiyama M, et al. Behavioral and emotional problems in Chinese children of divorced parents. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 2000;39:896–903.
32. Liu X, Kurita H, Guo C, Miyake Y, Ze J, Cao H. Prevalence and risk factors of behavioral and emotional problems among Chinese children aged 6 through 11 years. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 1999;38:708–15.
33. Spigelman G, Spigelman A, Englesson I. Hostility, aggression, and anxiety levels of divorce and nondivorce children as manifested in their responses to projective tests. *J Pers Assess* 1991;56:438–52.
34. Karayağız Muslu G, Coşkun Cenk S, Sarlak D. An Analysis of the relationship between high school students' tendency toward violence, self-esteem, and competitive attitude. *Journal of Interpersonal Violence* 2017.
35. Çetin H. Öğrenci ergenlerin şiddete yönelik tutumları: yaş ve cinsiyete göre bir inceleme. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü; 2004.
36. Balkıs M, Duru E, Buluş M. Şiddete yönelik tutumların öz yeterlik, medya, şiddete yönelik inanç, arkadaş grubu ve okula bağlılık duygusu ile ilişkisi. *Ege Eğitim Dergisi* 2005;2:81–97.
37. Kodan Çetinkaya, S. Üniversite Öğrencilerinin Şiddet Eğilimlerinin ve Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumlarının İncelenmesi. *Nesne* 2013;1:21–43.
38. Hanbay Çakır E, Gürel I, Otaran N, (Editors). Kadına yönelik aile içi şiddetin nedenleri, sonuçları ve alınacak önlemler. Aile İçi Şiddetin Önlenmesi Projesi. Available at: https://app1.jandarma.tsk.tr/KYSOP/uzaktan_egitim/Documents/2%20KYAIS.pdf. Accessed March 1, 2017.
39. Agnew R, Brezina T. Relational problems with peers, gender, and delinquency. *Youth & Society* 1997;29:84–111.
40. Turpoğlu Çelik A. Erken çocukluk döneminin, aile ve toplum sağlığı ile demokrasi ve toplumsal gelişim üzerindeki etkileri ve yapılması gereken yatırım ve müdahaleler. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2015;13:240–63.
41. Amato PR, Cheadle J. Parental divorce, marital conflict and children's behavior problems: A comparison of adopted and biological children. *Social Forces* 2008;86:1138–61.
42. Weaver JM, Schofield TJ. Mediation and moderation of divorce effects on children's behavior problems. *J Fam Psychol* 2015;29:39–48.